

ПРО ВІРУ, НАУКУ,



Михайло Голубець
доктор біол. наук,
академік НАН України,
почесний директор
Інституту екології Карпат
НАН України,
м. Львів

П ричиною викладу думок про релігію, її сутність і роль у житті людини була змістовна натурфілософська стаття доктора фізико-математичних наук, професора НТУУ “Харківський політехнічний інституту” *В. Кошкіна* [1] — видатного вченого, високоінтелектуальної людини, невоєвничого атеїста, опублікована в 2-му номері “Світогляду” за 2007 рік. Через півтора року в цьому ж часописі вийшла друком стаття преосвященного владика *Софрона Мудрого* “Віра і розум у житті людини” [2] та інші публікації на цю тему [3-6].

Ще іншим поштовхом до роздумів була низка різноманітних сучасних і давніх висловлювань із приводу того, що “логічна Наука і позалогічна Віра можуть мирно співіснувати, але не можуть дістатися порозуміння” [1], чи “може наука довести, що Бога немає, або навпаки, що він є” [3], тим більше, якщо “неможливо свідомо розібратися в тім, що спочатку було Слово чи матерія” [4].

Поряд з цим, не маємо права забувати й про те, який наслідок у свідомості залишило лицемірство, цинічна, протягом кількох поколінь силоміць вбивана в дитячий, студентський і громадський розум пропаганда: “Релігія завжди засмічує свідомість віруючих, відволікає їх від активної боротьби за утвердження миру, праці, свободи, братерства всіх народів. Релігія займає одне з головних місць у планах ідеологічних диверсій імперіалістів... За змістом релігійний світогляд є найбільш хибним і антинауковим” [7].

На противагу цьому читаємо: “Релігія — феномен духовного життя лю-

дини, що регламентує її повсякденну поведінку” [5]. І тут же знаходимо слова *Альберта Айнштейна*: “*Людство має всі підстави підносити провісників моральних цінностей вище, ніж відкривачів наукових істин*”. Або вислів преосвященного владика *Софрона Мудрого*: “*Перше — людина мусить щиро і ревно шукати правди. І друге — шукати Божої допомоги, яка викликає і підтримує наші пошуки... Для того Бог дав нам можливість користати з науки емпіричної, експериментальної, практичної, як рівно з науки об’явленої Богом, що необхідна для розумної людини... Людина живе повністю людським життям лише тоді, коли вона вільно переживає свій зв’язок з Богом*” [2].

Розмірковуючи над різними аспектами суперечностей у взаємовідносинах між Наукою і Вірою, мене полонила думка, що їх треба би аналізувати не лише з позицій науковця, а тим більше атеїста і богослова. Це також випадає робити з погляду недипломованого, неосвіченого, часом і неписьменного мирянина, і не лише з філософських, але, передусім, загальнолюдських потреб, використовуючи для цього не лише релігійну практику, але й здобутки власного життєвого досвіду.

Я виріс у християнській родині, під час польської і німецької окупацій жодного разу не пропускав недільної літургії і травневих молебнів (маївок) до Матері Божої. Крадькома, будучи доктором біології, членом-кореспондентом АН УРСР і навіть членом КПРС, забігав до храму протягом усіх років радянської окупації. Від перших

днів незалежності України взяв участь у відродженні Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ), поверненні їй храмів, захоплених Руською Православною Церквою (РПЦ) після організованого компартією Юрського собору 1946 року, поновленні діяльності Українського Богословського Товариства, створенні Українського Католицького Університету (УКУ) у Львові. Поряд з цим, я слухав лекції і доповіді з атеїзму, вивчав марксистсько-ленінську філософію, успішно здавав іспити і кандидатський мінімум з марксизму-ленінізму, був у комсомолі, відвідував музеї з історії релігії та атеїзму, глибоко вивчав праці *Ч. Дарвіна*, *М. Вавілова*, *Дубиніна*, *П. Тейяра де Шардена*, *В. Вернадського*, *М. Холодного*, *І. Шмальгаузена* і багатьох інших видатних учених, серед яких були віруючі та атеїсти.

І все це не перешкоджало мені в підготовці й опублікуванні фундаментальних монографій з питань еволюції органічного світу, взаємовідносин між біотичною і соціальною формами організації, розвитку біосфери і ноосфери, формування на нашій планеті якісно нової глобальної надсистеми — соціосфери — сфери виробничої діяльності людства, в якій роль кібернетичної пам’яті та регулятора виконує колективний людський Розум, зрештою сотень інших друкованих праць із біології, екології, лісознавства, філософії. І ніколи не відчув найменшої незручності чи неузгодженості між Вірою та Наукою. Гадаю, що дискусії з приводу непорозуміння між ними є надуманими, безпредметними, безпідставними.

Не маємо жодного прикладу того, що Віра була перепоною для суспільно-економічного розвитку будь-якої з високорозвинених країн. Натомість маємо разючі приклади наслідків атеїстичного виховання, а навіть атеїстичного режиму на просторах колишнього Радянського Союзу. Він призвів до глибокого занепаду духовності, честі й моралі, до лавини грубійства, матірщини на вулиці, в громадських місцях і навіть у родині, брехні, злодійства, хабарництва, пияцтва, наркоманії, розпусти та інших огидних явищ.

Пригадаймо, що таке атеїзм у марксистсько-ленінському визначенні. Його характеризують як “систему поглядів і принципи пояснення дійсності, що виключають існування надприродного; антипод релігійного світогляду”.

Матеріалізм виходить з того, що “світ існує сам по собі, ніким не створений і не знищений, закономірно змінюється, розвивається в силу своїх власних причин. Матерія, буття є первинними, а свідомість, мислення — вторинними, похідними. Протягом усієї історії філософії матеріалізм непримиренно боровся проти ідеалізму та релігії..., що в кінцевому підсумку є виявом класової боротьби в суспільстві. Матеріалізм, як правило, є світоглядом прогресивних суспільних сил, а ідеалізм — реакційних, які прагнуть увічнити віджитий, суспільний лад” [7].

Таким чином було відхилено століттями перевірені методи формування християнської моралі, виховання дітей у дусі пошани до батька й матері, дотримання фундаментальних Божих заповідей: не вбивай, не чини перелюбу, не кради, не свідчи неправдиво, не затримуй оплати найманій праці, не пожадай жони й добра ближнього твого, люби його як себе самого. Знехтувано найсвятіші людські моральні правила: голодного нагодувати, спраглого напоїти, грішника навернути, неука навчити, сумного потішити, за хворим доглянути, ув'язненого відвідати. Зігноровано такі плоди Святого Духа як любов, радість, доброта, милосердя, лагідність.. Тестом щодо їх дотримання була сповідь, їх повсякчасне оцінювання християнською громадою, суспільством. Їх усіх було потоптано вульгарною, атеїстичною радянською більшовицькою потворою (згадаймо голодомори, переселення, знущання в сибірських концентраційних таборах, катування в тюрмах, транспортування людей в товарних вагонах без води, обігріву й найелементарніших санітарних умов тощо).

Про те, наскільки неприйнятною чужою й огидною для людини була філософія матеріалізму та її зв'язку з так званим науковим комунізмом, суспільство наприкінці ХХ століття переконалося на численних факторах. Незважаючи на сімдесятирічне озамілювання, переслідування християн, фізичне винищення духовенства, руйнування храмів, “непримиренну боротьбу проти ідеалізму та релігії” й перетворення атеїзму в засіб “класової боротьби”, а релігій у світогляд реакційних сил, які “прагнуть увічнити віджитий суспільний лад”, цей так званий “світогляд прогресивних суспільних сил” разом з її головним носієм — радянською “імперією зла” перетворився в розвалини і зберігся хіба що в пам'яті комуністичних бабусь, що виходять на антихристиянські демонстрації з портретами найжорстокіших руйнівників людської гідності й християнської моралі.

Матеріалізм був перетворений із філософського напрямку в стрижень державної комуністичної політики, а атеїзм — у засіб позбавлення права людини на свободу світогляду і віросповідання, вільний особистий розвиток та особисте життя. Людину в таких умовах перетворювали на безправний, німий компонент “прогресивного суспільного класу”, роботом тоталітарної машини. Тому не дивно, що, як тільки в цій машині перестали крутитися привідні шестірні, вона провалилася в диявольську безодню. Народ масово хлинув до діючих церков, повернувшись користуватися занедбані споруди, розгорнув будівництво нових сучасних храмів. Нині в Україні діє 35 тисяч релігійних громад, віросповідання стало поліфункціональним.

Релігійність є ознакою не лише бідних, але й високорозвинених держав. У США від 70 до 90% населення вважає себе релігійним. У багатьох країнах люди, що не є членами тієї чи іншої релігійної громади, не мають ваги у суспільстві. У найбагатших мусульманських країнах релігійність населення становить 100% [8]. Виявляється, що вона не лише не спричиняє до гальмування цивілізаційного процесу, але є тією потужною силою, яка сприяє збереженню й розвиткові духовності, порядності, любові до ближнього, людської гідності й моральності та розвиткові цього процесу.

Тепер поміркуймо над тим, чи справді колись Науці вдасться довести відсутність Бога і чи справді “Наука є логічною, а Віра позалогічною і між ними

ми неможливо досягти порозуміння”.

Професор В.Кошкін [1] спробував дати відповіді на ці запитання способом природничого тлумачення феномена релігії. Він зробив висновок, що *релігія є результатом еволюції інстинктів, зафіксованих у генах, і корисних для виживання популяції*. Тих інстинктів чотири. *Перший із них* — це інстинкт самозбереження, властивий навіть для найпростіших організмів. Він найпрадавнійший, найсильніший, егоїстичний. *Другий* — це інстинкт розповсюдження власних генів, розмноження, насичення простору нащадками. Крім егоїстичних, він має чіткі альтруїстичні ознаки (любові до іншого). *Третій* — це інстинкт збереження потомства, властивий батькам, готовим загинути задля збереження дітей, і притаманний дітям, які очікують порятунку від батьків, іншими словами — порятунку від спасителя в особі батька чи матері. На прикладі цього інстинкту цитований автор вбачає зародок майбутнього поняття Бога і формування феномена релігії. *Четвертий інстинкт* — це інстинкт самопожертви заради клану, сім'ї, збереження популяції в цілому, властивий вищим тваринам. Зворотним його проявом є очікування слабкими особами допомоги з боку сильніших у скрутних обставинах і порятунку в безнадійних умовах. Тут то й проявляється поклик до спільного Спасителя, який у цьому аспекті є “міфологічно-узагальненим символом Абсолютного Альтруїста, Того, хто допомагає кожному, хто вірить”.

У підсумку проф. В.Кошкін підкреслює: *“Не Природа створена Богом. Навпаки. Бог є творінням Природи, творінням психології особистості й колективної психології людського соціуму, що прагнули і прагнуть мати абсолютного захисника. ... Велична постать Бога, спільного для великої популяції, з'явилася завдяки мові і письменності, що притаманні тільки людству”*. Саме розвиток інстинктів призвів до виникнення релігій, а люди “(завдяки винайденню ними (тільки ними серед інших тварин!) способам утримувати, передавати й успадковувати складну інформацію перетворили інстинкти в релігійні системи”.

Поряд з цим цей автор звертає увагу на те, що *“неймовірно, але навіть затяті атеїсти (і він у їхньому числі), котрі вперто переконані, що загробного існування не може бути, навіть вони внутрішньо, у думках, намагаються зазирнути по той бік власної смерті. ... Логіка і знання, набуті за життя, неспроможні подолати інстинкти, закладені в генах. Інстинкти зберігаються і у*

затятих атеїстів теж... Мораль атеїста і мораль віруючого мають спільне походження". То може на цьому варто припинити безрезультатну дискусію, оскільки атеїзм — це також "віра" з префіксом "анти" (антивіра). А запевнити віру антивірою неможливо.

Схиляючи голову перед делікатністю і відвертістю думок цього видатного вченого, я вважаю за необхідне звернути увагу на кілька питань.

По-перше, якщо "логічний" — це той, що стосується логіки, логіка — це наука про закони мислення, ... логія — в закінченнях складних слів означає вчення, наука, знання, а теологія (бо-гослов'я) — сукупність церковних учень про Бога, знання Бога, "теоретичний виклад, тлумачення та виправдання певних релігійних поглядів" [7],

то Віра так само логічна, як і Наука, оскільки є продуктом мислення, аналізу, інтелектуальної праці високоосвічених людей протягом тисячоліть, незважаючи на те, що не базується на науковому експерименті. Віра і Наука є однаково древніми, адже свій початок вони беруть від часу виникнення мовного спілкування і хоча б найпримітивнішого передавання й накопичення інформації, формування колективної пам'яті, узагальнення первинного досвіду. Що ж стосується інстинктів, то вони мають значно глибші корені, були розвинені в тваринному світі до появи людини. Людина ж усвідомила їх, після того, як навчилася думати, розмовляти, зберігати і передавати інформацію.

По-друге, треба враховувати й те, що люди не народжуються вченими — докторами наук, професорами. Мільярди їх не мають фахових знань, сотні мільйонів — неписьменні. Усіх їх тримає при житті не лише інстинкт, а, передовсім, Віра. Нехай зайшов би інтелегентний атеїст до храму й побачив, як щиро моляться не лише старенькі бабусі, але й дівчата й хлопці, поважні газди, високоосвічені парафіяни, інженери, лікарі, професори і навіть академіки. І, врешті, "поняття віри не обмежується суто релігійним трактуванням. У кожній людині є свої цінності, в які вона вірить... Віра і здатність вірити дається людині від народження її Творцем і Богом" [2].

Ну, нехай Віра появилася з розвитком інстинктів і мови. Але у віруючої людини виникають запитання: а хто дав людям дар мови, мислення, пізнання й усвідомлення безконечності простору й часу, врешті-решт, хто створив Всесвіт, безмежне різноманіття живих істот на Землі, весь досконалий механізм безперервного руху Землі, Місяця, Сонця, всіх побачених і невидимих тіл Космосу? Атеїстичних наукових трактатів вона не розуміє або не сприймає, а Віра дає їй чіткі відповіді на них.

Святіший Отець Папа Іван Павло II свідчив, що "Розум і Віра — це два крила", на яких дух здіймається до опанування істиною". Нобелівський лауреат В. Гінзбург вважав, що "Розум і Добра воля — ось ті два крила, на яких людська цивілізація здіймається вгору". На підставі цього я наслідуюся сказати, що *Розум і Віра — це ті два крила, на яких тримається політ цивілізаційного прогресу: Розум, який лежить в основі науки, наукових відкриттів, обґрунтувань, прогнозів, і Віра, яка допомагає спрямовувати використання цього Розуму, наукових надбань на користь ближнього, людини, людства; Розум, який пізнає світ, і Віра, яка допомагає зберігати людську гідність, гуманізм, мораль.*

У Книзі Буття П'ятикнижжя Мойсеевого написано: "2.7. І створив Господь Бог людину з пороку земного. І дихання життя вдихнув у ніздрі її, — і стала людина живою душею" і "1.27. "І Бог на свій образ людину створив, на образ Божий її Він створив, як чоловіка і жінку створив їх".

Це означає, що протягом тисячоліть до християнської ери люди розуміли свою двоїсту — речовинно-духовну (матеріально-духовну, фізично-духовну) сутність і те, що без ду-



Свята простота.
Фото Василя Артюшенка, 2002 р.

ховного складника людина стає мертвим тілом, земним порошком, з якого створена, або перетворюється у тваринну істоту. Крім цього, є неперевершена сила постулату щодо створення людини за подобою Господа, яка, як мені видається, до глибини не осмислена ні атеїстами, ні теологами. І причиною цього став доволі механістичний підхід до розгляду проблеми. Християнин і богослов мали б глибше усвідомити те, що “кожна людина є храмом Бога живого”, що в молитві, мисленні, праці й поведінці вона постійно контактує, спілкується зі своєю Душею, з тією частинкою Божого Духа, яку Господь “вдихнув у ніздрі її”, зі своїм сумлінням. Бо ж молитва не поєднана із сумлінням, не пропущена через Душу — безплідна.

Молитва до Бога повинна починатися з розмови із власною душею, відкритою, доброзичливою, гуманною, очищеною від злих помислів й аморальної поведінки.

Із цього й треба починати “*щирій і ревний пошук правди..., і Божої допомоги, яка викликає й підтримує... людські пошуки*” [2]. У цьому й закладений глибокий зміст єдності Науки й Віри, матеріального і духовного в людині. І має рацію *Ф. Даневич* [3], пишучи, що “*між вірою і наукою в принципі, не може бути непримиримих протиріч, оскільки вони по-різному відображають навколишній та внутрішній світ людини*”.

У зв'язку з цим, на нашу думку, вимальовується шляхетна функція історичної і філософської, фізичної й кібернетичної, біологічної і гуманістичної та інших галузей науки допомогти науковцеві пам'ятати, що свідомій людині потрібна духовна пожива так само, як пожива речовинна (матеріальна). Кожна людина має Душу. Для людини віруючої цією поживою є віра в Бога, для атеїста, поки він здоровий і не має життєвих проблем, — віра в своє “Я”, а в біді він свідомо чи підсвідомо просить Божої допомоги. Для людини далекої від науки, малоосвіченої Віра є незамінною допомогою в подоланні найскладніших життєвих проблем. Про це переконливо свідчать ті, хто пережив жахи

Другої світової війни, більшовицьких тюрем і концтаборів.

Дух (у теологічній філософії) і Матерія (у філософії матеріалістичній) безмежні, до кінця не можуть бути пізнані, незнищенні й існують незалежно від людини. Завдання Науки — пізнавати особливості та закономірності будови навколишньої природи, Всесвіту, законів розвитку суспільства, розумової діяльності, опрацьовувати раціональні способи природокористування, прогнозування суспільно-економічних та екологічних процесів, розумного керування ними. Завдання Віри, Релігії виховувати такі моральні засади й норми поведінки людей (серед них і науковців), їхньої інтелектуальної, виробничої, суспільної діяльності, яка була б приємною і корисною для інших людей, для суспільства.

Таким чином, у розумному, демократичному, гуманістичному суспільстві Наука і Віра є двома крилами духовного, соціального й економічного розвитку. У ньому ніколи не виникатимуть безпредметні запитання: “Чи зможе наука довести, що Бога немає?”, або “Чи можуть Наука й Віра співіснувати й дістатися порозуміння?”. Наука й Віра співіснували тисячоліттями до Христа й після Христа. Ця співпраця може припинитися лише тоді, коли людство знищить умови свого існування і себе самого, а його Дух, Інтелект, за *П.Тейяра де Шарденом* [9], зосередяться “в точці Омега — чіткому центрі, що сіяє в центрі системи центрів”..., коли відбудеться “переворот рівноваги, відокремлення свідомості, ... від своєї матеріальної матриці, щоби віднині мати можливість усією своєю силою спочити в Бозі-Омезі”.

Спільне завдання Науки і Віри полягає в тому, щоби не допускати “відокремлення свідомості від її матеріальної матриці” і створювати сприятливі умови для консолідації та інтеграції інтелекту на Землі. Саме розумне співіснування Науки і Віри, порозуміння між ними може забезпечити задоволення матеріальних і духовних потреб людей, гармонію душі і тіла.

Професор В. Кошкін навів розумну цитату *П.С. Лапласа*: “*Те, що ми знаємо, — обмежене, те, чого ми не знаємо, — безкінечне*”, і продовжив її своїм коментарем: “Саме тому ідею Бога спростувати неможливо. Так само, як і довести її”. А довести її власне нікому ніколи не вдавалося і не вдасться, бо є Бог джерелом Віри. І Віра, і Любов — Його неоціненні дари.

Має рацію проф. В. Кошкін й у тому, що “*Вибір між вірою та атеїзмом є особистою справою кожного*”. Важливо, щоби атеїзм не був войовничим, не перетворився у програми і стратегії політичних партій, націй чи цілих держав. Інстинкт четвертий — любові до ближнього “є знаряддям альтруїзму і співпраці, тобто Добра, тобто Бога. Альтернативний йому інстинкт перший є знаряддям егоїзму і ворожнечі, тобто знаряддям Зла, знаряддям Люцифера. Обидва інстинкти співіснують, і обидва є корисними для розвитку популяції” [1]. Дбаймо про те, щоби це знаряддя Зла якнайменше проявлялося в людській спільноті.

Закінчуючи, відважуюся звернутися з проханням до десятиліттями травмованих і переслідуваних більшовицькою владою ієрархів і душпастирів християнських церков, не лише дбати про збереження канонічних і догматичних основ Віри, а значно більше уваги приділяти тим формам і категоріям богословських досліджень й узагальнень, які підтримують і збагачують теологічний рівень розуміння релігії. У наш пострадянський період потрібні розвиток і збагачення теології найновішими науковими здобутками в галузях біології, генетики, кліматології, археології, біосферології, космології, кібернетики тощо. А ще більше — енциклік, звернень і проповідей зрозумілих і доступних для кожного, хто йде до храму, вірує, або хоче вірити, особливо для тих, що не мають закінчених вищих шкіл, або й малописьменних. Віра, духовність повинні врятувати наше суспільство від повсюдного лихослів'я, злодійства, хабарництва, національної безликості, продажництва та інших надбань Сатани.

Щасливий той, хто має Божий дар Віри та Науки.

Література

1. *Кошкін В.* Про походження релігії: світогляд атеїста // Світогляд. — 2007. — № 2. — С.64-72
2. *Мудрий С.* Віра і розум в житті людини // Світогляд. — 2008. — № 6. — С.18-19.
3. *Даневич Ф.* Віра і наука: згода, ворожнеча чи просто непорозуміння // Світогляд. — 2008. — № 6. — С.20-21.
4. *Засибио-Фатсєва І.* Багатоаспектний вплив відцентрованої сили інтелекту та сучасне суспільство // Світогляд. — 2008. — № 6. — С.10-14.

5. *Павлов С.В., Мезенцев К.В., Любіцева О.О.* Географія релігій. — К.: АртТЕК, 1998. — 504 с.
6. Церква і соціальні проблеми. Енцикліка "Сотий рік". - Львів, 1993. — 553 с.
7. Філософський словник. — К.: Гол.редакція УРЕ АН УРСР. — 1973. — 600 с.
8. *Ясинчук Л.* Віра веде до успіху // Експрес. — 17-18 вересня 2009 року.
9. *Тейяр де Шарден П.* Феномен человека. — М.: Наука, 1982. — 240 с.